

УДК 811.161.2 '373.21:556 (477.44)

ОСНОВНІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ МІКРОГІДРОНІМІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Павликівська

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail:Pavlikivska@i.ua

ORCID:

У статті йдеться про відонімні мікрогідроніми Вінницької області, які окреслюють у семантичному плані відантропонімні, відойконімні, відгідронімні похідні та похідні від інших топонімів.

У цьому форматі йдеться про такі ономастичні явища, як трансонімізація, трансгідронімізація та транстопонімізація.

З'ясовано, що домінують у досліджуваній мікрогідронімії переважно номінації слов'янського походження, які відзначаються прозорою етимологією і є відносно пізніми утвореннями на основі української мови.

Ключові слова: гідронім, мікрогідронім, антропонім, ойконім, топонім.

ОСНОВНЫЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ МИКРОГИДРОНИМОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Наталья Павликивская

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail:Pavlikivska@i.ua

ORCID:

В статье проанализированы отонимные микрогидронимы Винницкой области, которые в семантическом плане составляют антропонимические, ойконимные, отгидронимные производные и производные от других топонимов.

В этом формате рассматриваются такие ономастические явления, как трансонимизация, трансгидронимизация и транстопонимизация.

Определено, что доминируют в исследованной микрогидронимии преимущественно номинации славянского происхождения, которые отличаются прозрачной этимологией и являются относительно поздними образованиями на основе украинского языка.

***Ключевые слова:** гидроним, микрогидроним, антропоним, ойконим, топоним.*

MAIN LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF MICROHYDRONYMS OF THE VINNITSA REGION

Natalia Pavlykivska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozhskogo st., 32, Vinnytsia, Ukraine

e-mail:Pavlikivska@i.ua

ORCID:

***Introduction.** The study of microhydronyms has an important place among toponymic studies. They create one of the most in-depth encoded information systems. In the lexical composition of each language, the hydronymic names are marked by relative age and stability over a long period. They are able to accumulate diverse chronological linguistic information, which causes them to be highly informative in ethnogenetic studies.*

Hydronomics of Ukraine is devoted to a number of well-known monographic works of linguistic direction. They analyze the names of reservoirs of different habitats of Ukraine, including Vinnytsia region. All these works are devoted mainly to the analysis of flowing reservoirs. The names of still water studies are fewer. Their number is constantly decreasing, and some of them are forgotten. Therefore, the question of scientific understanding of the whole layer of the hydronimic vocabulary is urgent.

The purpose of the article is to analyze the main lexical-semantic types of names of still reservoirs of Vinnitsa region.

Methods. The main research methods are descriptive, structural and partly etymological.

Results. As a result of the research, the main lexical-semantic types of the names of still reservoirs of Vinnytsia region were identified: the anthroponymic, the oikonymic, the toponymic derivatives and derivatives of other toponyms. The hydro basis of the toponymic derivatives is the widely used Ukrainian names, surnames and aliases of people. Most of these names have a direct connection with the water feature.

Among the derivatives of the oikonyms, hydro-bases are distinguished, the semantics of which are related to the unofficial names of particular parts of settlements, as well as to the names of modern or former economic centers.

The bases for the hydronymic derivations were relatively large in volume water arteries, derived from toponyms make up the smallest group among the known derivations of Vinnytsia region.

Novelty. To add to the «*Vinnychchyna Microhydronymics Dictionary*» (2013) with new materials.

Conclusions. The basis of the microhydronomy of the Vinnytsia region are nominations of Slavic origin, which are marked by transparent etymology and reflect the main lexical features of modern Ukrainian.

Key words: onomastics, toponyms, hydronyms, microhydronyms, oikonyms, anthroponyms.

Постановка проблеми. Вивчення водних назв посідає важливе місце серед топонімічних досліджень, оскільки вони створюють одну з найглибінніших закодованих інформативних систем. У лексиконі кожної мови назви водойм, або гідроніми, відзначаються відносною давністю, стабільністю впродовж тривалого періоду, здатністю акумулювати різнохронологічну мовну інформацію, що спричиняє їхню високу інформативність в етногенетичних дослідженнях, тому актуальним є питання наукового вивчення гідронімної лексики, яка є цінним джерелом для відновлення картини мовно-етнічних процесів, історії краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню гідронімії України присвячено низку відомих монографічних праць мовознавчого спрямування. У них проаналізовано назви водоймищ різних ареалів України: Є. С. Отіна (про гідроніми Східної України), А. П. Корепанової (про гідроніми басейну нижньої Десни), О. С. Стрижака (про назви річок Полтавщини), І. М. Муромцева (про гідроніми басейну Сіверського Дінця), Л. Т. Масенко (про гідроніми Східного Поділля), Ю. О. Карпенка (про гідроніми Нижнього Подністров'я), (О. Ю. Карпенко (про назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини), І. М. Желєзняк (про гідроніми басейну Росі), В. В. Лучика (про назви гідрооб'єктів Середнього Дніпро-Бузького межиріччя), В. П. Шульгача (про назви водозбору Стиру й межиріччя Західного Бугу та Случі), С. О. Вербича (про гідроніми Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення) та інші. Усі ці праці присвячені переважно аналізу протічних водоймищ. Назви непротічних водоймищ досліджені менше, хоча їхня кількість помітно зменшується, а певна частина їх забувається. Тому актуальним є питання наукового осмислення цього пласту гідронімної лексики.

Назви непротічних водоймищ (мікрогідроніми) довгий час (60-80 роки) розглядалися поряд з потамонімами: О. Т. Волох (про гідроніми Нижнього Подністров'я), М. А. Грицак (про назви гідрорельєфу і гідронімію), І. М. Муромцев (про територіальні діалекти і власні назви), А. П. Корепанова

(про топо- і гідронімічні типи *pluralia tantum* басейну Десни), М. Ф. Пономаренко (про гідронімікон Золотоніщини) та інші.

Багатий фактичний матеріал інтерпретувався у працях І. Д. Сухомлина (про систему назв озер басейну Самари...), О. В. Горпинича (про словотворчі тенденції в розвитку мікрогідронімії Сумщини), К. С. Баценко (про місцеві апелятиви в топонімії Хмельниччини), В. Т. Горбачук (про гідронімію Вінниччини) та інші.

Пізніше, у 90-2000 роках з'являються публікації, присвячені власне мікрогідронімам: І. М. Железняк (матеріали до «Словника гідронімів України (непротічні води)»: Вінницька область), О. П. Карпенко (матеріали до «Словника гідронімів України (непротічні води)»: Дніпропетровська область, Запорізька область, Кіровоградська область), В. В. Лучик (про мікрогідроніми і норму), Н. М. Павликівська (про лексико-семантичні та словотвірні типи).

На сьогодні маємо «Словник мікрогідронімів України. Волинь. Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина (Укл.: І. М. Железняк та ін.), «Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель (Упоряд. Г. Л. Аркушин), «Словник мікрогідронімів Вінниччини» (Укл.: Н. М. Павликівська).

Мета статті – проаналізувати основні лексико-семантичні типи непротічних водоймищ Вінницької області.

Об'єктом дослідження слугували назви озер, ставків, боліт, колодязів, торфовищ, долин Вінницької області [4].

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості непротічних водоймищ Вінницької області.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки до уваги береться широке коло назв, то поряд з терміном «назви непротічних водоймищ» послуговуємося також терміном «мікрогідроніми». Особливість мікрогідроніма виявляється насамперед у його семантичному і структурному оформленні та у сфері поширення.

Мікрогідронімія Вінницької області характеризується високим вмістом відантропонімічних похідних, що свідчить про відносно пізнє походження основної маси назв. За гідрооснову відантропонімічних номінацій правлять широковживані українські імена, прізвища і прізвиська людей. Вони повністю десемантизувалися, хоча і зберігають початкове посесивне значення. Переважну більшість мікрогідронімів цього лексико-семантичного типу становлять ті, основа яких у семантичному плані має безпосередній зв'язок з гідрооб'єктом (озера: **Сотське, Салабаєвське, Макогонове, Довбушеве, Перцеве, Денисенків**; ставки: **Додівський, Сокурів, Гуренків, Дроздів**; болота, долини: **Музики, Зайцева, Пенделика, Ковтунова**; копанки, криниці: **Грубого, Чуйчина, Жуковського, Когутова, Кармелюкова**).

Основою деяких мікрогідронімів слугували прізвища, або прізвиська, що походять від назв професій (кр. **Бондарева, ст. Ковалів**). Значне поширення у Вінницькій області мають мікрогідроніми, похідні від особових імен (ст. **Янів**, дол. **Маркова**, бол. **Олексове**, коп. **Охрімова**, кр. **Явдощина**). У мікрогідроніміконі регіону досить часто трапляються назви, до складу яких входять номенклатурні терміни (дол. **Хомів Берез**, торф. **Руда Шмельова**).

Нерідко зустрічаються гідроназви з опосередкованим зв'язком щодо водних об'єктів. Такий зв'язок здійснюється через посередництво інших топонімічних класів (полів, лісів, урочищ тощо). Так, скажімо, кр. **Кравцева** і п. **Кравцеве** того ж населеного пункту, кр. **Герасимова** і уроч. **Герасимове**, кр. **Садовенкова** і ліс **Садовенкове**, кр. **Драбетова** і п. **Драбетова**, ст. **Терешків** і бер. **Терешків**, ст. **Габрів** і садиба **Габрів**.

В історії східнослов'янської топонімії позначена широка і різнопланова взаємодія гідронімічних лексем з найменуваннями поселень. Питання взаємозв'язків річкових назв і населених пунктів розглядалося в топонімічній літературі багатьма ономастами (Є. Отін, Ю. Карпенко, А. Непокупний, В. Вільконь та інші). Серед похідних від ойконімів виокремлюються гідрооснови, семантика яких пов'язана з неофіційними назвами окремих частин

населених пунктів (кутків), а також з найменуваннями сучасних або колишніх господарських центрів.

Критерієм визначення первинності чи вторинності мікрогідроніма, генетично спорідненого з контактним ойконімом, переважно є словотворча будова назви. При переході назви з одного географічного об'єкта на інший найчастіше змінюється її структура в суфіксальній частині. Такі зміни наближаються до узгодження з типовими словотворчими моделями гідронімів або інших категорій топонімів. Словотворча будова мікрогідронімів Вінницької області, генетично споріднених з контактними ойконімами, свідчить про первинність останніх. Відойконімні похідні спостерігаються передусім серед назв штучних водоймищ: ст. **Вербівський** (с. Вербівка), ст. **Тиманівський** (с. Тиманівка), водосх. **Ладжинське** (сміт. Ладжин) та інші. Рідше утворюються від назв населених пунктів назви озер, долин, криниць: оз. **Бахтинове** (с. Бахтин), дол. **Митківська** (с. Митки), кр. **Соболівчанка** (с. Соболівка).

Деякі мікрогідроніми в своїх основах зберегли колишні назви населених пунктів, які перейменувались, вийшли з офіційного вжитку: ст. **Березянський** і с. Березівка (с. Лука-Мелешківська), ст. **Лаціоровське** і с. Лаціорове (с. Мальовниче), водосх. **Сандрацьке** і с. Сандраки (с. Широка Гребля), ст. **Хрінівський** і с. Хрінівка (с. Привітне) та інші.

Трапляються мікрогідроніми, семантика яких пов'язана з назвами окремих частин (кутків) населених пунктів: оз. **Забуснянське** і куток Забуснянський (с. Лука-Мелешківська), ст. **Кавкулянський** і куток Кавкули (с. Тирлівка), ст. **Зарічанський** і куток Зарічанське (с. Вербівка), кр. **Слободянська** і куток Слобода (с. Гонорівка), кр. **Полівчанка** і куток Польове (с. Дашів).

Окремі мікрогідроніми омонімічні з назвами населених пунктів або їхніх кутків: ст. **Голяни** і куток Голяни (с. Грушківці), оз. **Гармаки** і с. Гармаки (Бар.), дол. **Жабокрич** і с. Жабокрич (Криж.) та інші.

Однак у мікрогідроніміконі Вінницької області простежується тенденція до усунення омонімії між гідронімом і контактним ойконімом, що здійснюється шляхом словотворчої перебудови мікрогідроніма.

Наступну семантичну підгрупу відономастичних похідних окреслюють мікрогідроніми, похідні від інших гідронімічних найменувань. За основу відгідронімічних утворень слугували порівняно значні за обсягом водні артерії, аналіз яких дозволяє говорити про далеке минуле, про давні контакти і міграції народів, про особливості етногенезу. У Вінницькій області переважають мікрогідронімічні номінації, які мають семантичний зв'язок саме з новими слов'янськими за походженням річковими назвами. Однак у басейні Пд. Бугу зафіксовано значну за обсягом групу архаїчних слов'янських і неслов'янських назв. Існує думка, що гідронімікон України, особливо Правобережної, щільно пов'язаний із Балканським ономастичним континуумом [3, с. 31]. Доведено, що на Правобережній Україні найбільше іллірійських за походженням гідронімів, фракійських менше, а таких, які можна пов'язати з кельтськими мовами, ще менше. Для української мови цей пласт лексики вважається субстратним. Здатність гідронімів акумулювати різнохронологічну мовну інформацію спричиняє їхню високу інформативність в етногенетичних дослідженнях [2, с.1].

За основу мікрогідронімів Вінницької області слугували такі річкові назви, як: Дохна (ст. **Дохна**), Думка (ст. **Думка**), Снивода (оз. **Снивода**), Гнилоп'ять (бол. **Гнилоп'ять**), Самець (ст. **Самець**), Бакай (ст. **Бакай**), Бурта (ст. **Бурта**), Вільшанка (ст. **Вільша**, ст. **Ольшанка**, бол. **Вільшаки**), Гребелька (бол. **Гребельки**, дол. **Гребелька**, ст. **Гребелька**) та інші.

Окремо розглядаємо мікрогідроніми **Руда**, **Рудка**. Більшість з них утворено безпосередньо від географічного номенклатурного слова *руда*, *рудка*. Однак окремі, на наш погляд, є відгідронімічними утвореннями: бол. **Рудка** (с. Сальник), бол. **Руди** (м. Калинівка), ст. **Руда** (с. Черепашинці), коп. **Рудка** (с. Лемешівка), дол. **Руда** (с. Лісова-Лисіївка).

Мікрогідроніми Вінницької області можуть бути похідними від інших топонімів, зокрем від назв лісів, ярів, урочищ тощо. Такі утворення зазвичай становлять топонімічні тотожності. Однак топонімічною метонімією, тобто перенесенням назв за сумісністю з одного географічного об'єкта на інший, можна пояснити лише частину подібних випадків: ставок і ліс **Звінячка** (сmt. Дашів), ставок і ліс **Слупич** (с. Пологи), болото **Павукове** і горб **Павук** (с. Роля), криниця **Пославська** і поле **Пославське** (с. Станіславське), ст. **Голоснівський** і вулиця **Голоснівська** (с. Мізяківські Хутори), криниця **Чапайлова** і долина **Чапайлова** (с. Криківці), копанка **Їжакова** і поле **Їжакове** (сmt. Тиврів) та інші.

Решта випадків пояснюється первинною нерозчленованістю географічної назви, яка надається певній місцевості в цілому, а з часом розподіляється між її складовими об'єктами. Така топонімічна метонімія є вторинною, оскільки ніякого переходу не відбулося, була тільки топографічна деталізація назви: криниця **Мошкова**, поле **Мошкове**, куток **Мошків** (с. Михайлин), ставок **Гегово**, хутір **Гегово**, урочище **Гегово** (сmt. Дашів), ставок **Бахтіна**, криниця **Бахтіна**, поле **Бахтіна** (с. Лука-Барська), криниця **Сіножатська**, ліс **Сіножать**, поле **Сіножать** (с. Нишівці), ставок **Попівський**, левада **Попівська**, криниця **Попівська** (с. Дубовець) та інші.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок.

Отже, відонімні мікрогідроніми в семантичному плані окреслюють відантропонімні похідні (трансонімізація – перехід антропоніма в топонім, зокрема мікрогідронім), похідні від ойконімів (трансонімізація – перехід топоніма одного класу в топонім іншого класу, зокрема ойконіма в мікрогідронім), похідні від гідронімів (трансгідронімізація – перехід гідронімів в мікрогідроніми) та похідні від інших топонімів (транстопонімізація).

Найбільшу групу серед відонімних похідних складають відантропонімічні номінації, за гідрооснову яких слугували широковживані українські імена,

прізвища та прізвиська людей. Такі лексеми, зберігаючи початкове посесивне значення, повністю десемантизувалися.

Щодо відойконімних похідних, то певна їх частина засвідчує омонімічні відношення з назвами поселень, однак шляхом словотворчої перебудови мікрогідронімів відбувається усунення омонімії.

Відгідронімні похідні найчастіше зустрічаються в Барському, Калинівському, Хмільницькому та Шаргородському районах і мають аналоги на інших територіях України. Переважна більшість відгідронімних номінацій має зв'язок саме з новими слов'янськими за походженням річковими назвами, оскільки останні є верхнім шаром слов'янської лексики.

Отже, мікрогідроніми Вінницької області – це переважно номінації слов'янського походження, які мають прозору етимологію і є відносно пізніми утвореннями на основі країнської мови.

У подальших дослідженнях передбачено поповнити «Словник мікрогідронімів Вінниччини» (2013 р.) новими назвами непротічних водоймищ, а також упорядкувати картотеку зібраних мікротопонімів, які у перспективі слугуватимуть матеріалом для подальших ономастичних студій.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ

Бол. – болото

Вдсх. – водосховище

Ковб. – ковбаня

Кол. – колодязь

Коп. – копанка

Оз. – озеро

С. – село

Смт. – селище міського типу

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Етимологічні студії з подільської мікротопонімії. Студії з ономастики та етимології, 2011-2012 / відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач. Київ, 2012. С. 51-60.
2. Вербич С. О. Гідронімія Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення: автореф. Дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2017. С. 3.
3. Гідронімія Нижнього Подністров'я [За ред. Проф.. Ю. О. Карпенка]. Київ. Одеса: Вища школа, 1981. 300 с.
4. Павликівська Н. М. Словник мікрогідронімів Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. 147 с.

REFERENCES

1. Verbych S. O. Etymolohichni studii z podilskoi mikrotoponimii. Studii z onomastyky ta etymolohii, 2011-2012 / vidp. red. O. P. Karpenko, V. P. Shulhach. Kyiv, 2012. S. 51-60.
2. Verbych S. O. Hidronimiia Naddnistrianshchyny: sklad, budova, osoblyvosti stanovlennia: avtoref. Dys. ... dokt. filol. nauk: spets. 10.02.01. Kyiv, 2017. S. 3.
3. Hidronimiia Nyzhnoho Podnistrovia [Za red. Prof.. Yu. O. Karpenka]. Kyiv. Odesa: Vyshcha shkola, 1981. 300 s.
4. Pavlykivska N. M. Slovyk mikrohidronimiv Vinnychchyny. Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia», 2013. 147 s.